

Heydər Camalın xatirə günü

Unudulmaz filosof

Dekabrın 5-i böyük mütəfəkkir, dinçi alim, filosof Heydər Cahid oğlu Camalın həyata vida etdiyi gündür. 8 il əvvəl bu xəbərin mətbuatda verildiyi gün onu ekrandan, canlı ünsiyyətdən tanıyan milyonlarla insan üçün sarsıdıcı gün oldu. Sağlığında onunla mübahisə etməyə, razılaşmamağa çalışanlar o həyatdan köçdüüyü anda necə böyük boşluq yarandığının fərqinə vardılar.

Keçmiş SSRİ və müasir Rusiya media məkanında özünü “96 əyarlı” intellektual adlandırın və dəvət etdiyi müsahiblərinin qarşısında jurnalistdən çox onlara “dərs verməyə” çalışan Vladimir Pozner Heydər Camalın yanında aciz qalır, onun dəmir məntiqli nitqində nöqsan tapmağa çalışsa da, buna nail ola bilmirdi. Poznerin məşhur insanlarla silsilə verilişlərindən birində Heydər Camala “Tanrının hüzuruna gələndə ona nə deyəcəksən” sualına alim belə cavab verdi: “İlahi, mən qayıtdım!”

Heydər Camalın yaxın dostu, özünü onun şagirdi hesab edən məşhur jurnalist, ictimai xadim Maksim Şevçenko deyir: O, Allahdan başqa, heç kimdən qorxmayan ziyalı idi”.

Siyasətlə ciddi məşğul olan həmyerlimiz dünyada, Yaxın Şərqdə baş verən hadisələri, Qərbin Rusiyaya və Türkiyəyə qarşı apardığı mürəkkəb oyunları, müxtəlif dini cərəyanlardan öz çirkin əməlləri üçün istifadə etmələrini zərgər dəqiqliyi ilə təhlil edirdi. Atası qarabağlı olan Heydər Camal Qarabağ münəqişəsi zamanı nankor qonşuların Rusiya mətbuatında kök salmış nümayəndələri ilə qızgın mübahisələr edir, XIX əsrdə İrandan oraya köçürül-

müş ermənilərin uydurma “qədimlik” nəzəriyyəsini darmadağın edirdi.

Mətbuatda, virtual internet məkanında Heydər Camal haqqında kifayət qədər məlumat var, bu gün də davamçıları onun fəlsəfi görüşlərini və mülahizələrini öyrənir, təbliğ edirlər. Vəfatından bir neçə ay əvvəl Moskvadakı mənzilində görüşüb söhbətləşmək şərəfi mənə də nəşib olmuşdu. O görüşdən 45 dəqiqəlik veriliş hazırlamışdıq. Rus təhsilli olduğuna görə rus dilində aparılan söhbətimizin son bölümündə “İndi də bir neçə sualı azərbaycanca verin” – dedi və son vaxtlar Azərbaycanda islamın bəzi cərəyanlarının fəallaşması haqqında maraqlı fikirlər söylədi.

Heydər Camalın görüşləri ilə razılaşmayanlar, onu ziddiyyətli filosof adlandıranlar da vardı, amma opponentlərinin hamısı birmənalı olaraq onun ziyası, məntiqi, elmi əsaslandırılmaları qarşısında tərkisilah olur, onun nə qədər yüksəkde durduğunu etiraf edirdilər. Ona görə də oxucularımıza həmyerlimiz haqqında çoxsaylı fikirlərin bir qismini çatdırmağı özümə borc bildim.

Dmitri Bikov, yazıçı-publisist:

– Heydər Camala həmfikirilərindən daha çox opponentləri rəğbət bəsləyirdilər, çünki o, ehkamlardan uzaq idi, nə deyəcəyini əvvəlcədən təxmin etmək olmurdu, onunla yarışmaq qeyri-mümkündü. O, əqidəcə əsaslı filosof, sərbəst seçiminə görə islamşünas alim, mütəfəkkir və parlaq, cazibədar zahiri görünüşə malik insan idi. Onunla mübahisə etmək də, razılaşmaq da adama xüsusi zövq verirdi. İntellektual üsyankar olan Camalın həyatdan köçməsi ilə dünyada, xüsusən də intellektual cılızlaşmanın tüğyan etdiyi indiki Rusiyada ağıl və miqyas, müstəqil fikir qıtlığı yaranacaq. Kitablarının birində o yazır ki, mütləq tənhalıq – real həlli olmayan qeyri-adi daxili problemlə eyniləşməkdir. Bu mənada tənhalıqda Heydər Camal çox mənalı ömür yaşadı.

Aleksandr Proxanov yazıçı, “Zavtra” qəzetinin baş redaktoru “Əlvida, Camal” başlıqlı geniş yazısını belə başlayırdı:

– Heydər Camal vəfat etdi. Dünyadan dahi köçdü. Fikirləri yerdən ayrılıb göylərə, ənginliklərə baş vuran, yerdəki bütün suallara cavab axtaran bir dünya filosofu bizi tərk etdi. O, inqilabçı idi, amma səngərdə duran, intriqalar, təfriqələr axtaran inqilabçı yox, ümumdünya kateqoriyaları ilə düşünən, durğunluğa, haqsızlığa qarşı çıxan, bankirin alimdən, fırıldaqçının dərvişdən üstün olduğu dünyanı silib-süpürməyə hazır olan kateqoriyalarla fikirləşən inqilabçı idi. Xalq kütlələrinin bir zaman ölüm qorxusunu aşıb birləşərək ədalət inqilabı törədəcəyini güman edən Camal, şübhəsiz, rus dini fikrinin çox qiymətli incisidir və onun həyatdan köçməsi təkcə bizim üçün, onun dostları üçün deyil, həm də bütün Rusiya gerçəkliyi üçün ağır itkidir.

Vladimir Rerix, Qazaxıstanda Avropa və Asiya mediaforumun rəhbəri:

– Heydər Camal mənim həyatıma 90-cı illərin əvvəlində, televiziya apardığı bir verilişlə daxil oldu. Yeni kanalları

açıldığı, müstəqil fikirli, orijinal düşüncəli adamların ekrana çıxdığı bir zamanda Heydər Camal özünəməxsus ahənglə gəldi. Onun monoloqları adamı valeh edirdi demək əslində, çox bayağı səslənər və aldığın zövqü tam ifadə etməz. O, auditoriyanın xoşuna gəlməyə çalışmırdı, sadəcə olaraq, öz fikirlərini səsləndirirdi. Onun nitqi sanballı metaforalarla zəngindi, yüksək təhsillə, mədəni çalarlarla yığılmışdı və qüsuruzdu. Nitqindəki fikirlər tam, kəskin və son dərəcə aydın ifadə olunurdu. Çağdaş Rusiyada rus dilini onun qədər dəqiq bilən və fikrini səlis ifadə edən adam yoxdur.

Özüm ateistəm və dinləri insanları idarə etmək üçün düşünlümlüş vasitə hesab edirəm, amma Heydər Camal mənim üçün dindar və ya din təbliğatçısı deyil, İslamı öz fəaliyyətində bir vasitə kimi istifadə edən mütəfəkkir idi. Bir dəfə ondan soruşdum: “Sizin dünyaya baxışınızın məntiqini anlamağa çalışıram və başa düşə bilmirəm ki, Allah filosofun nəyinə lazımdır?” Bir az susduqdan sonra “Bir vaxt öləcəyinizi düşünürsünüz mü?” – deyərək sual verdi. “Bəli, – dedim. – Öləcəm, sonra da məzarımın üstündə ot bitəcək...” O, bir az kinayəli güllümsədi və doğrudanmı onu filosof hesab etdiyimi soruşdu. Əlbəttə, dedim. Cavabında Heydər Camal dedi: “Fəlsəfə ölüm haqqında fikirləşməkdən başlayır. Və əqidən olmasa, fəlsəfəni dərk edə bilməzsən”.

O Qazaxıstanda vəfat etdi və burada da dəfn olundu, bizim torpağı şərəfləndirdi, amma boğazıma getdikcə məni daha çox boğan yetimlik ilgəyi vurdu.

Heydər Camal siyasət və fəlsəfə kəhəkşənində parlayan bir ulduz idi. Onun xatirəsi mənəvi və fəlsəfi irsinə bələd olanların qəlbində uzun müddət yaşayacaqdır.

Cəfər SADIQ

Moskva